

A Biblioteca Penzol como Biblioteca Nacional de Galicia

Olga Gallego Domínguez

Pedro López Gómez

A homenaxe que a Fundación Penzol realiza ao seu fundador ofrece a oportunidade de lembrar o pasado da propia fundación, así como de proxectar a súa imaxe cara á sociedade e de tratar de deseñar o seu futuro.

En canto ao seu pasado, á súa creación e á figura de Fermín Penzol, cremos que outros falarán con máis autoridade, polo que nos imos centrar noutros aspectos non tan coñecidos e que nos parecen significativos, como a relación das súas coleccións bibliográficas —que constitúen a Biblioteca Penzol— coa Biblioteca Nacional Galega ou o centro que exerza as súas funcións.

Fermín Penzol non foi escritor profesional, polo tanto, a súa non é unha biblioteca de autor, semellante a outras, entre as que lembramos, como significativas, a de Marcelino Menéndez Pelayo¹, conservada na biblioteca que leva o seu nome, en Santander, a súa cidade natal; a de Juan Ramón Jiménez, custodiada na Fundación Casa Museo Zenobia e Juan Ramón Jiménez, en

Moguer², que garda os libros que utilizou o poeta ata o seu exilio en 1936, con exemplares valiosísimos, 3.240 títulos de libros, e 487 de revistas e diarios e máis de 7.500 revistas, editadas entre 1900 e 1936; a de Alberti, integrada pola biblioteca persoal do autor, que atesoura a Fundación Rafael Alberti, composta por uns 6.000 volumes con anotacións persoais e dedicatorias autógrafas, e cunha hemeroteca que contén revistas e material audiovisual de gran valor documental³; entre outras moitas de interese.

Poderíamos lembrar tamén algunhas de autores galegos, como a do eminente bibliófilo Antonio Rey Soto, rica en xoias bibliográficas⁴ e en obras de historia e literatura galegas, incorporada á do Mosteiro de Poio en 1958⁵; a de Bouza-Brey; a de Camilo José Cela, conservada esta na fundación que leva o seu nome⁶, que atesoura unha colección duns 23.000 volumes e todos os manuscritos do autor, que irán depender da Xunta de Galicia, como consecuencia da xestión do seu patronato; a de Torrente Ballester, na súa fundación santiaguesa, que garda a súa produción literaria, e a de Otero Pedrayo, na súa Casa-Museo de Trasalba⁷, esta composta só dos seus libros particulares⁸, pois os seus manuscritos e documentos foron trasladados á Fundación Penzol. A propia biblioteca de Francisco Fernández del Riego,

2. www.fundacion-jrj.es/ (9-IX-2008).

3. www.rafaelalberti.es/asp/frames_fund.asp (9-IX-2008).

4. Sanlés Martínez, Ricardo. Catálogo. Poio: revista *Estudios*, 1983-1990, 2 v.

5. www.mercedarios.com/index1.htm (10-IX-2008).

6. www.fundacioncela.com/asp/home/home.asp (10-IX-2008).

7. www.arrakis.es/~trasalba/default.htm (10-IX-2008).

8. Sánchez Ferro, Pablo e Seoane Boedo, Xulia. *Catálogo do fondo antigo da biblioteca de Ramón Otero Pedrayo*. [Vigo]: Fundación Otero Pedrayo, 2006.

1. www.bibliotecademendezpelayo.org/default.aspx?op=0&htmlTarget=principal.htm (9-IX-2008).

especializada en todo tipo de literatura, e cedida ao Concello de Vigo, comparte espazos coa Penzol na Casa Galega da Cultura.

En institucións públicas, citemos as incorporadas á Biblioteca de Autores da Deputación de Ourense⁹: *Ben-Cho-Shey* (Xosé Ramón e Fernández Oxea) en 1980, Eduardo Blanco Amor en 1983, Alberto Vilanova en 1984, e posteriormente as de Benito Fernández Alonso, Federico e Matilde Lloria, etc., etc., nunha sabia política de adquisicións, que comparten outras entidades, como a Real Academia Galega¹⁰, que atesoura a do seu fundador, José Fontenla Leal, excepcional bibliófilo galego, doada en 1919 polo seu fillo, entre as doutros académicos. Igualmente rica neste tipo de bibliotecas é a do Museo de Pontevedra¹¹, coas 15.000 monografías e numerosos boletíns da biblioteca de Francisco Javier Sánchez Cantón, e información inestimable para o estudo da arte e especialmente de Goya; os 2.000 libros do musicólogo Casto Sampedro; a de Alfonso Rodríguez Castelao, que nos ilustra sobre o galeguismo e os intelectuais anteriores á Guerra Civil española, con edicións de libros e revistas da época pontevedresa da estampación de linóleo, técnicas que trouxera de Alemaña. Recentemente incorporouse o importante fondo de Xosé Filgueira Valverde. Ademais, moitas das bibliotecas doutras grandes institucións galegas contan con coleccións ligadas a algunha personalidade de relevo, frecuentemente literaria. E traíamos tamén a colación a Emilia Pardo Bazán, única muller do importante grupo de escritores naturalistas que recuperou a tradición novelística española, e levouna a un dos mellores mo-

mentos da súa historia, na segunda metade do século XIX¹², cuxa biblioteca do Pazo de Meirás, de controvertida propiedade da familia Franco e acceso difícil, complementase coa súa produción bibliográfica localizada no ámbito da Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes¹³.

Mais estas bibliotecas caracterízanse porque sempre xiran arredor da vida, obra e actividades dun escritor, científico ou artista, o seu propietario e creador.

Por contra, a biblioteca da Fundación Penzol nace coas características dunha biblioteca nacional galega que por entón (1963, ano da súa inauguración) non existía, pois o seu fundador tivo a intención de recoller, conservar e difundir o patrimonio bibliográfico e documental de Galicia e doutros territorios intimamente relacionados (Asturias occidental, O Bierzo, Lubián, Estremadura, Brasil, etc.). Era pois, e é, a única existente durante máis de medio século e un referente indispensable que permitiu o coñecemento de preciosas xoias reunidas amorosamente durante a súa vida por Fermín Penzol, e que el puxo a disposición de Galicia.

Este patrimonio comprende o expresado en lingua galega ou producido en Galicia en calquera lingua, ou por autores galegos, ou en calquera lugar do mundo sobre temática galega. Unha biblioteca nacional é o xerme da identidade dun pobo, ao comprender toda a produción libraria deste en calquera soporte, mais vivificada coa produción doutros pobos. Unha biblioteca nacional é un elemento significativo da cultura dun país, a referencia institucional que pode resaltar os trazos distintivos da comunidade. É o portaestandarte da cultura nacional, a plasmación

9. www.depourense.es/web/cultura1.htm (10/09/2008).

10. www.realacademiagalega.org/catalog/GoToLibraryInformation.do (10-IX-2008).

11. www.museo.depo.es/biblioteca/fondos/es.06010000.html (10-IX-2008).

12. Fernández-Couto Tella, Mercedes. *Catálogo da biblioteca de Emilia Pardo Bazán*. A Coruña: RAG, 2005.

13. www.cervantesvirtual.com/bib_autor/pardo_bazan/presentacion.shtml (10-IX-2008).

mediante libros ou en novos formatos dos sinais de identidade dunha nación, ao incorporar un novo significado, o de ser a proba tanxible do que cada país achega á cultura universal.

E esta identidade cultural, histórica e lingüística vai en dúas direccións: unha cara ao interior, aos cidadáns, amosándolles o que configurou o ser, estar e o posible devir cultural da nación; e outra, cara ao exterior, manifestando aos demais países e ao mundo enteiro o que cada país produciu, o que está a facer e o que pensa desenvolver no futuro.

Como principais funcións dunha biblioteca nacional sublíñanse a conservación do patrimonio bibliográfico, a adquisición da produción impresa a través do Depósito Legal, de mercas, donativos, e a elaboración da información bibliográfica a partir das obras depositadas.

Aínda que tamén pode desempeñar outras funcións, como a de elaborar unha bibliografía nacional, actuar como centro nacional de información bibliográfica, compilar catálogos colectivos e publicar a bibliografía nacional retrospectiva.

En resumo, e con poucas variantes, as bibliotecas nacionais establecen as súas principais tarefas arredor destes eixes. Así, a *Bibliothèque Nationale de France* di que a súa misión é constituír as súas coleccións, velar pola conservación e a comunicación co público, producir un catálogo de referencia, cooperar con outras institucións nacionais ou internacionais, e participar en programas de investigación¹⁴. Dende unha perspectiva estratéxica, a *British Library* establece cal é a súa misión (axudar a enriquecer a vida das xentes mediante un coñecemento superior) e cal é a súa visión (xogar un papel directivo no mundo cambiante da investigación en información)¹⁵. E a Biblioteca Nacional de España,

de acordo co seu estatuto, aprobado polo real decreto 1581/1991 de 31 de outubro, establece que as súas funcións principais son: reunir, catalogar e conservar os fondos bibliográficos producidos en calquera lingua española ou doutro idioma, ao servizo da investigación, a cultura e a información; fomentar a investigación mediante estudo, empréstito e reprodución do seu fondo bibliográfico; e difundir a información sobre a produción bibliográfica española a partir das entradas derivadas do Depósito Legal¹⁶.

En relación ao Depósito Legal —cuxos antecedentes no que se refire ás obras impresas en Aragón e Castela foron documentados por Luis García Ejarque dende o século XVII— lembremos que non funciona axeitadamente ata a aplicación do decreto do 23 de decembro de 1957, que consegue o seu cumprimento para toda España dun xeito satisfactorio, coa obriga de entregar tres exemplares nas oficinas do Depósito Legal correspondente, ligadas ás bibliotecas públicas do Estado e posteriormente transferidas ás comunidades autónomas. A orde do 30 de outubro de 1971, modificada pola do 20 de outubro de 1973, non é senón unha adecuación á creación do Instituto Bibliográfico Hispánico, e está a pedir unha revisión que responda aos retos da sociedade da información e á estrutura territorial de España¹⁷.

Por último, engadamos que a Biblioteca Nacional é a defensora e propagadora dos sinais de identidade de cada país, referente cultural dun país e sinal das súas propias raíces como comunidade de seres e encargada de relacionar o seu país con outros do mundo.

O seu fin non é só a conservación do patrimonio bibliográfico (reunir, conservar e difundir a produción bibliográfica do país e

14. www.bnf.fr/pages/zNavigat/frame/connaitr.htm?ancre=mission.htm (10-IX-2008).

15. www.bl.uk/aboutus/stratpolprog (10-IX-2008).

16. Para as funcións da Biblioteca Nacional de España, consulta: www.bne.es/eng/BNE/estatuto.htm (10-IX-2008).

17. Oliván Plazaola, Montserrat. "O Depósito Legal en España". *Andel* 41, abril-xuño, 2008, pp. 27-28.

aquela que pola súa lingua, temática, orixe, os seus autores ou o ámbito da súa influencia é útil para o coñecemento, investigación, estudo ou divulgación da cultura nacional), senón testemuñar a cultura que as sociedades foron capaces de crear e acumular: son, pois, centros de información e museos culturais.

Mais hoxe en día, nos países desenvolvidos, a función de identidade vai máis alá dos materiais almacenados dende unhas coleccións, ás veces únicas, ata as que se proporcionan a través do colector, é dicir, do edificio que alberga esas coleccións. Este é o motivo, probablemente, da construción de megabibliotecas como a sede François Mitterrand da Bibliothèque Nationale de France¹⁸, obra de 1995 de Dominique Perrault¹⁹, que se compón de 4 torres de 75 metros de alto, dispostas en ángulo, unidas por un zócalo, que encerra un xardín, e que suma 7 pisos de oficinas e 11 de depósitos, con 395 quilómetros lineais de estantes; ou a nova British Library en St. Pancras, obra de sir Colin St John Wilson, finalizada en 1997, e que mostra a dobre influencia da racionalidade do finés Alvar Aalto no ronsel da cal traballa, e a tradición do modernismo británico, camuflado de neogótico²⁰. Este é o edificio público máis grande construído no Reino Unido no século XX, cunha superficie de 112.000 metros cadrados, sobre os que se estenden 14 pisos, 9 por enriba e 5 por debaixo

do nivel do chan²¹, e cuxa calidez se contrapuxo á frialdade do edificio parisiense.

En realidade, non se trata só de buscar máis espazo (que si é preciso) para albergar os materiais libraríos, senón de que os nacionais se sintan orgullosos do valor da súa cultura e os estranxeiros queden impresionados polo poderío real que estas construcións demostran. Isto xa o sinalou Mc Cormick: "As bibliotecas nacionais contribúen significativamente á grandeza e identidade das nacións".

Pero esta ampliación dos edificios responde, tamén, á idea democrática do dereito á cultura por parte dos cidadáns, reflectido en actuacións como exposicións, conferencias, reproducións facsimilares, etc.

Volvendo á Biblioteca Penzol, foi a falta dun axeitado control da produción bibliográfica galega, ou sobre Galicia, anterior a 1957, e a inexistencia dunha biblioteca central galega (o adxectivo "nacional" sería impensable nesas datas) coa devandita función, unha das razóns que moveron a Fermín Penzol a creala coa súa colección bibliográfica (e tamén cos seus fondos arquivístico, é preciso recordalo).

En xaneiro de 2008 estimábase a contía dos seus fondos en 38.000 títulos de monografías, 1.900 de publicacións periódicas, 7.350 de publicacións especiais, 150 de libros manuscritos e ademais, de carácter arquivístico, 589 unidades de instalación que ocupan 93,78 metros lineais.

Sobre a súa importancia, escribiron: Francisco Fernández del Riego, o seu director²², María Ángeles Vidal, a súa bibliotecaria técnica²³, e nós mesmos, destacando os seus principais aspectos

18. www.bnf.fr/pages/zNavigat/frame/connaitr.htm?ancre=sites.htm (10-IX-2008).

19. www.galinsky.com/buildings/bnf/index.htm (10-IX-2008).

20. V. a recensión que Michael Spens fai en *Studio Internacional* (20-XII-04) ao libro *The Architecture of the British Library at St Pancras* / Roger Sononehouse, Gerhard Stromberg, Spon Press, Taylor and Francis Group. London & New York, 2004. http://www.studio-international.co.uk/books/british_library.asp (10-IX-2008).

21. www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/index.html (10-IX-2008).

22. Fernández del Riego, Francisco. "A biblioteca e ou arquivo da Fundación Penzol". *Boletín do Instituto de Estudos Vigueses* 2, v. 2 (1996-7) pp. 7-15.

23. Vidal Fraile, María Ángeles. "A biblioteca de don Fermín Penzol", en *Actas das I Xornadas de Arquivos, Bibliotecas e Museos de Galicia* (1º. 1987).

e títulos, sobre materias relativas á lingua e literatura de Galicia e do mundo portugués, e ás de historia, xeografía, economía e dereito, ofrecendo particular interese os libros de política galega, biografías, tratados de xenealoxía, heráldica, historiografía e ciencias auxiliares da historia; ao que se suma a existencia de numerosos libros raros, algún incunable e valiosos manuscritos, cuxos títulos non é cuestión reiterar agora²⁴. Entre os seus fondos arquivísticos sinaláronse algúns como especialmente significativos para o galeguismo cultural e político²⁵, ou para o noso veciño Portugal²⁶; e tamén se glosou, entre as súas diversas coleccións especiais, a de mapas e planos²⁷.

Esta colección da Fundación Penzol é a mellor e máis completa para o estudo do acervo da cultura galega e o alicerce cultural de Galicia e un dos piares fundamentais, xunto coas bi-

bliotecas da Universidade de Santiago de Compostela, a da Real Academia Galega, a do Museo do Pobo Galego e a do Mosteiro de Poio, en canto a material restrospectivo²⁸, do que sería a Biblioteca Nacional de Galicia. As coleccións destas entidades forman parte do Patrimonio bibliográfico galego, do que se dispón dun catálogo colectivo²⁹.

A centralización e coordinación da actividade bibliográfica en torno ao libro galego e ás bibliotecas de Galicia, recae dende 1989 no Centro Superior Bibliográfico de Galicia³⁰, que intenta recoller e controlar toda a produción impresa galega. As súas funcións ían ser herdadas pola Biblioteca Nacional de Galicia, que xunto co Arquivo Nacional³¹ (hoxe rebautizados Biblioteca e Arqui-

A Coruña). A Coruña: ANABAD-Galicia, 1987, pp. 415-482.; e tamén "Biblioteca Penzol". *A Buguina. Boletín do Programa Urbán-Vigo 2* (xan.-feb., 1998) pp. 16-18.

24. Gallego Domínguez, Olga; López Gómez, Pedro. *Guía das coleccións bibliográficas e documentais da Fundación Penzol*. Vigo: Fundación Penzol, 1980. De María Ángeles Vidal coñecemos tamén unha "Descrición do Arquivo da Fundación Penzol. Norma Isad (g)", con suxeición a esta normativa, non publicada, posterior a 2006.

25. Gallego Domínguez, Olga; López Gómez, Pedro. "Os protagonistas do galeguismo no Arquivo da Fundación Penzol". *Grial 73* (1981), pp. 356-376.

26. Gallego Domínguez, Olga; López Gómez, Pedro. "Documentos sobre Portugal na Fundación Penzol (Vigo), en *Coloquio Galaico-Minhoto* (1º. 1981. Ponte de Lima). Actas. Braga: Of. Gráf. Barbosa & Xavier limitada (Braga), 1983. - II, pp. 461-478.

27. Méndez Martínez, Gonzalo. "A cartografía na biblioteca Penzol". *A Buguina. Boletín do Programa Urbán-Vigo 2* (xan.-feb., 1998) p. 18.

28. Agenjo Bullón, Xavier; Cabano Vázquez, Ignacio; Palá Gazós, Pilar. "O catálogo colectivo do Patrimonio Bibliográfico Galego", en *IV Congreso da Anabad. Redes e Sistemas* (1988, 25-28 maio), A Coruña, pp. 247-257. Publicado tamén en *Bol. da Anabad 1-2*, t. 38 (xaneiro-xuño 1988) pp. 249-257. Agenjo Bullón, Xavier; Cabano Vázquez, Ignacio; Verdía Armada, Helena. "O Catálogo Colectivo do Patrimonio Bibliográfico de Galicia (CCPBG): Balance dunha década en Galicia (1987-1997) e proposta para o futuro. II Congreso de Anabad Galicia", en *Xornadas de Arquivos, Bibliotecas e Museos de Galicia* (2º. 1997. A Coruña). *II Xornadas de Arquivos, Bibliotecas e Museos de Galicia. Cooperación: Realidade e Futuro*. A Coruña, 24-26 de abril de 1997. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Cultura e Comunicación Social, 1997.

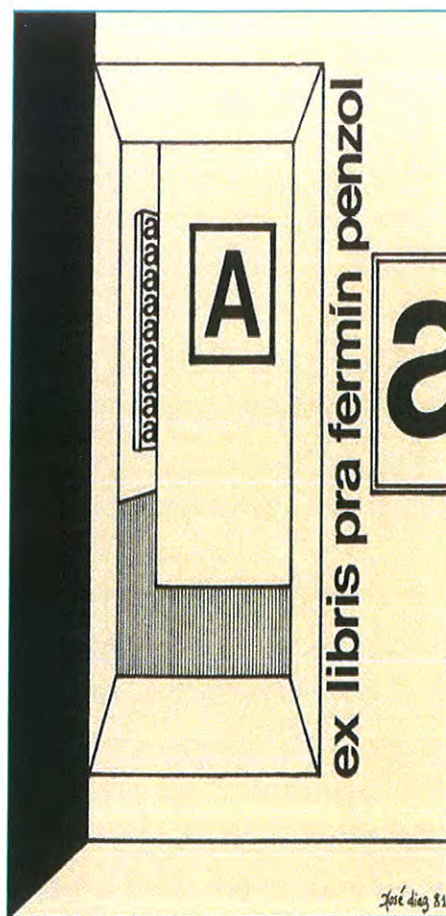
29. Catálogo Colectivo do Patrimonio Bibliográfico Galego. www.opacmeiga.rbgalicia.org/ResultadoBusqueda.aspx?CodigoBiblioteca=WCCPBG&Valores=Incorporacions (10-IX-2008).

30. www.csbg.org/ (29-VI-2010).

31. Consello da Cultura Galega. *Cidade da cultura. Biblioteca e Arquivo Nacional de Galicia*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2007, pp. 31-46.

vo de Galicia, respectivamente) instalárase na impresionante e controvertida Cidade da Cultura³², no soberbio edificio deseñado por Peter Eisemann³³, cunha superficie de 15.700 metros cadrados e 6 pisos, grandioso, pero con certas disfuncionalidades. É sen dúbida, un edificio singular.

Conta así Galicia cunha construción simbólica, colector sen contido, polo menos por agora, e vencellada ao seu patrimonio bibliográfico, pero este, non obstante, na súa parte máis significativa, disperso noutras institucións, entre as que a Fundación Penzol destaca con valor propio. Sen dúbida a potencialización e difusión deste patrimonio, por medio da súa dixitalización³⁴ e a súa publicación, serán tarefas fundamentais da nova institución, en colaboración estreita coas entidades que o atesouran ■

Ex libris para Fermín Penzol por Xosé Díaz

32. www.cidadedacultura.org/ (29-VI-2010).

33. www.cidadedacultura.org/proxecto/biografia.php?txt=edif_biblioteca&lg=gal (10-IX-2008).

34. Asinouse un convenio para dixitalizar documentos da Fundación Penzol, entre esta e a Fundación Cidade da Cultura, no que se depositan fundadas esperanzas.